

J. San Martin, X. Gereño, eta beste historia hori

JOXE AZURMENDI

IDAZLEA

Igo ondoren zurubia edo eskailera bota egin behar omen dela, Wittgenstein-en *Traktatu Logiko-Filosofiko* sonatuan parentesitxo bat da amaierako lefroetan.

Iragan astean Juan San Martini egin zaion omenaldiari atxiki nahi nintzaioke, hitz birekin baino ez bada ere. San Martin —eta bere belaunaldiko beste jende bat berarekin batera— gure zurubia izan da, atzera begiratzen badugu. Lizundiak oso ongi definitu du «gure kulturaren lur-orotariko langile» bezala. Bakarrik, euskal kultura gaur —zorionez— gazteek osatzen dute (letretako kultura, esan nahi dut) eta gaurko gazteak nekez imagina lezake, zenbat eta zenbat gauza den, Lizundiaren metaforak adierazten duena. Idazlea goraiatu da. Poeta izan dela, gogoratu da (aro benetan ilunean). Argazkilaria, pintorea, arte eta liburuzalea, historialaria, espeleoa eta arkeologoa, mendizalea, etnografoa, bertso antolatzailea, euskaltzaina, baturaren eragile eta alfabetakuntzaren sustatzailea, eta orain ahazten dudana beste ha maika lanen egile. Lur-orotariko humanista benetan. Baina ez Errenazimentu loratsu batean bizi zelako preseski, katakonbetan herrestan zebilelakoxe baikirik (gerraosteko katakonben tropoa bera, uste dut, berari zor zaiola).

Askotan, euskara batuaren, edo oraingo poesiaren, literaturaren historia entzun, eta harrিতuta gelditzen naiz. Nik ikusi dudana, beste historia bat izan da. (Euskara

batua berdin Mitxelena estiloan). Brecht-ekin oroitzen naiz: «Alexander gazteak India irabazi zuen./ Berak bakarrik?/ Zesarrek galoak menderatu./ Ez ote zuen berarekin sukaldari bat bederen?»

Egun hauetan, X. Gereñori A. Zubero-goitiak egiten dion elkarrizketa irakurri dut *Jakin-en, bizi-bizia* (138 zenb.). Bide batez: euskara ez omen da inoiz pertsegitua izan —erregeak esan du, Gorteko nano guztiek errepikatzen dute—, baina ikustea dago, Gereño bezalako batek berak zer komeriak ibili behar izaten zuen. Hori utzita, interbistan zehar gizona denetik egiten dakuşgu Bilbo frankista erdal-dunean: euskara ikasteko eskolak antolatu, metodoak eta hiztegiak egin, antzerkia muntatu (eta idatzi), txistulari eta dantzarien aldizkariak arduratu, diskoak orfeoiekin grabatu edo kantari berriak promozionatu, saldu, jaialdiak paratu... Eta 150etik gora liburu argitaratu, antzerki eta nobela. X. Gereño bere liburuetatik 63.000 ale salduak bide zituen 1987rako. *Obabakoak* 1988an agertu da. Nahi dena esango da «literatura huts» altuaz, baina literatura altuenak ere, aurretik hizkuntza bat behar du landuxea eskura, ingurua behar du forma non hartu, agian inguru horren aurkatasunean eta ukoan gauzatuko badu ere bere literaturtasun espezifikoa (*vacuum* osoan ezer ez da sortzen). Hau da, erne eta biziko bada, beharrezkoak ditu hizkuntza maitatze eta (estetikoki ere apur bat) zaintze tradizio bat, erreferentzia batzuk, positibo hala negatiboak, «prehistoria» bat eta gizarte bat, idatziak eta irakurketa kultura bat, letren gustutxoak, publikoak (bai zinezkoa eta bai imajinatu edo agiantza-

tua), norentzako bat alegia, klima bat eta bizi espazioa.

Esango nuke, hori dena inoiz falta izan bada, gerra ondoko belaunaldian izan dela, ene aurre-aurreko horretan. Irakurle abisatugabeak, zein da San Martin *Otsalarren* hizkuntza poetikoa?, egingo digu beharbada naturaltasun guztiarekin galdera inuzenteena haren poematxo baten aurrean, lehenengo gauza bezala. Ez dakit: ez da Orixe, ez Lizardi... Begira, erantzungo nioke: asmatzen ari da, ikasi ez duen hizkuntza batean ari da idazten. Konpara —*Oleri* aldizkarian adibidez— bere inguruko beste guztiekin, eta mundu diferente bat ari da esan nahian. Kasik bere inguru guztia lehenagoko mundu bat da, bera ez. Mundu hori ere bera ari da asmatzen, ez du ikasi, euskal tradizio poetikoan ez dagoena da. Beharbada Unamunoren *gan sumatua* du pixka bat. Dena ari da bilatzen, esango nioke: hizkuntza, etxe barruan baino inoiz ez duena entzun eta berak poesiarako nahi duena, asmatzen ari da. Tradizio literarioa, erreferentziak, exilioan daude (euskarazkoak bezala erdarazkoak): ezkutuka bakarrik eskura ditzake fragmento batzuk, berak asmatzen du. Iragana lurperatua dago, debekatua aipatzea ere. Lagunekin poesiak jarduteko espazioa konbenturen batean aurkitzen du (eta noizean behin bakarrik egoten da irekita urtean). Eguzkirik gabe eguna argitze bat bezala da. Baina argitzen ari du, eta berak eta bere lagunek *dira* dute argitzen.

Aita Onaindiaren lan apala dut gogoan.

J. San Martin, X. Gereño eta...

(Aurreko orritik dator)

Bingen Ametzaga euskaldun berria, erbestean *Hamlet* euskarara itzultzen Lopez Mendizabal Ixakaren Hiztegitxo-a beste laguntzarik gabe. Beste historia hori.

Nik ez dakit, batzuetan momentuak gizon batzuk berak behar bezalakoxeak egiten dituen, edo gizon batzuek beraiek egiten duten momentua behar bezalako. «Non dira (gaur) Juan San Martin bezalako gizonak?», galdetzen zuen Felipe Juaristik. Egia da. San Martinek berdin egiten zuen Arratera igoera ziklista bat antolatu, jendearen elkarretaratze pozgarri beharrezkoak baitziren halakoak gerraondo ikaratuan, herrietan bizkortasun pixka bat abiatzeko; edo mendizaleei idatzizko kultur tresna bat sortu; Barandiarani indusketan lagundu; joan ezin zuen euskaltzalea bere motorrean eramane bilerara; erdaldun idazleak, argazkilariak, artistak euskal kulturara hurbildu.

Bihotz eta eskuzabal eman du dena denei. Ezagutzen ez genuen historia batean bizi ginen, eta San Martinek herrietako historia harri eta erretauletan erakutsi zigun. Ez genekien hizkuntza batean idazten genuen (Euskara ez asmatu eta bai ikasi beharraz 1958an Txillardegik *Jakin*-eko zuzendari Bastarrikari botatako purrustada, hark inoiz egindako zakarrena izan zen, nik uste). San Martinek herria-

rengandik ikasi nahi zuen. Geuk ezagutzen ez genuen modernitate batean nahi genuen euskara sartu. San Martinek exilioko poeten testuak eskuratzen zituen eta gazteagoon artean zabaldu. Kataluniako poesiarentz ateak ireki. Europako poesia berria kontrabandatu. Langile eta lankide beti, irakurri eta kritikatu eta animatu egiten zituen idazle hasiberriak, eta publikatzen lagundu. 1969an *Escritores euskéricos* eta *Uhin berri* argitaratu ditu, euskal autoreak etxean hala kanpoan ezagutzera emateko. Euskal Idazleen Elkarte sortzen ibili da, etab. Geroago, kargu publiko politiko-zibilak jantzi ditu. Hainbat oho-rezko izendapen jaso. Baina, izan, beti militante bat izan da (estudioa eta lanaren militante): poesia lagundu du, giza eskubideak babestu, artea eta literatura sustatu. San Martini, berak egin duen guztiaz gain, besteek egin dutenean lagundu duen guztia, kontatu behar zaio bere historian.

Badoaz joan urteak, urruti gaude 50eko edo lehen 60ko urte haietatik. Hemen ere historia ez dute garaileek bakarrik egin. Euskal literaturan zalantza gabe normaltasuntxo —ez oso normal— batera nobelan, poesian, igoak gara. Igo eta gero, lege biologiko bat da apika, zurubia botatzea. Baina bota ondoren, zurubia ahaztu egiten duenak, ez daki bera gaur nola dagoen, dagoen tokian. Eta, ez jakinez, egon ere agian ez dago guztiz, omen dagoen hortxe.

AVUI

Garaipen nazional eta progresista

(...) Gobernu progresista litzateke, adibidez, Convergencia i Unio-k eta Esquerra Republicanak eginiko aliantza. Hitzarmen horrek Kataluniako herriak aukeratutako gehien-go parlamentarioa errespetatuko luke. Eta, gainera, benetako hitzarmen aurrerakoi eta nazionala litzateke, bi indar nazionalek egina, kanpoko eragina jasotzen ez duten alderdien artekoa (...). Kataluniak aldaketaren aldeko botoa eman du, baina ez alderdi galtzaileak nahiko lukeen *aldaketa* horren aldekoa (...) Gaur herri honek prozesu konstituyente bat abiatzen du (...). Esperantza pizten duen prozesua da. (...) CiU eta Esquerra —estatutu erreforma anbiziotsua nahi duten alderdiak— jada progresu nazionaleko oinarritzko eragile diren prozesua da.

LA VANGUARDIA

Mas-en garaipena

(...) CiU koalizioak aurrean zituen erronka handiei aurre egitea lortu du, eta hori garaipen handia da Artur Masentzat. Orain arte *conseller en cap* eta Jordi Pujolen *delfin*-a zenak